

פרשת פנחס
שנת תש"פ

הואיל משה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

ישראל במדבר וגו', והוי ידעין ישראל דינין של שבת ול"ה ידעין קנסא וקם חד גברא מדבית יוסף אמר איזיל ואיתלש קיסין וידונון יתי וידוען לישראל קנסא עיי"ש, וכיון שכן ל"ה נחשב צלפחד מחלל שבת דהרי נתכוון לשם שמים כדי לקיים השבת, ולהכי שפיר יש לו חלק בארץ ושפיר תבעו בנותיו חלקו בארץ.

אך לכאורה יש להעיר, דהנה רשיו"ל (ע"ה) כתב על הפסוק הנ"ל, בגנותן של ישראל הכתוב מדבר, שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחיללה, ולפי פירושו ע"כ דלא התכוון המקושש לשם שמים דא"כ לא הוי גנאי, ולכאורה צריכים להבין לשיטת התוס' והתרגום יונתן הנ"ל דמקושש לשם שמים התכוון, איך יפרשו פירוש הפסוק הנ"ל ויהיו בני ישראל במדבר וגו', דלאיזה נפקא מינה כתבה התורה דמעשה זה היה במדבר.

אך בספר אור חדש עמ"ס פסחים (דף ה) כתב בשם השאגת אריה פירוש על תיבת במדבר, דבא ללמד דעיקר עונש של המקושש היה עיי"ז דהמעשה היה במדבר, דהתוס' בפסחים (מ"ב:) ד"ה רבה הקשו, לרבה דאמר הואיל, א"כ בטלת כל מלאכת שבת דהרי חזי לחולה שיש בו סכנה, ותירצו דחולה שיש בו סכנה לא שכיח ומשו"ה לא אמרינן הואיל, והקשה הנ"ל, הא מילה שכיח כדאיתא בובחים (א"כ) אמאי נהרג המקושש דהיה תולש עצים, נימא הואיל וחזי למילה לר"א דס"ל במס' שבת (ק"ל:) כורתין עצים לעשות פחמים לעשות כלי ברזל בשבת לצורך מילה, וצ"ל משום דבמדבר לא מלו ולא שייך לומר הואיל זה לכן נהרג, וזהו כוונת הפסוק ויהיו בני ישראל במדבר, דעיי"ז שהיו בני ישראל במדבר דלא מלו לכן נהרג המקושש עכ"ד.

ולפי"ז י"ל דזהו כוונת בנות צלפחד בטענתם אבינו מת במדבר, דהם היו יודעים דמחלל שבת אין לו חלק בארץ, אך באו בטענה דאביהם לשם שמים נתכוין כמדורשים הנ"ל, ולכן יש לו חלק בארץ, וכדי שלא תקשה לדבריהם דלשם שמים נתכוין למה כתבה התורה ויהיו בני ישראל במדבר דמשמע בגנותן הכתוב מדבר, ע"ז הקדימו בראשית טענתם אבינו מת במדבר, היינו דעיקר סיבת מיתתו היה עיי"ז שהיו אז במדבר ולא מלו א"ע ולא שייך לומר הואיל ולהכי נהרג, ולהכי כתיב ויהיו בני ישראל במדבר, ולעולם אבינו לשם שמים נתכוין ול"ה מחלל שבת עכ"ד.

ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר וגו', ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן וגו', אבינו מת במדבר וגו', למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו, ויקרב משה את משפטן לפני ה' וגו', ויאמר ה' אל משה לאמר, כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה וגו', ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה וגו'.

ואיתא במדרש רבה שיר השירים (פרשה א) נאוו לחייך, (אות ג), דבר אחר נאוו לחייך בתורים וכו', צוארך בחרוזים, ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר, אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו, ומושכות זו בזו, ומדלגות זו מזו, ודומות זו לזו, וקרובות זו לזו, אמר רבי מנחמא, כגון הדין, דכתיב לאלה תחלק הארץ בנחלה, מה כתיב תמן, ותקרבנה בנות צלפחד, כן בנות צלפחד דוברות, וכתיב בתריה עלה אל הר העברים הזה, וכי מה ענין זה לזה, כיון דאתפלגת ארעא, באו בנות צלפחד ליטול חלקן אצל משה, ונסתלק משה מדינן, הדא הוא דכתיב ויקרב משה את משפטן, אמר לו הקב"ה, משה, מדינן את מסתלק ומלפני אין את מסתלק, אלא עלה אל הר העברים הזה וכו' ע"כ המדרש, והוא תמוה, דמה ענין בנות צלפחד ומשפטן שמשה יעלה מכח זה להר העברים.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר חמודי צבי (בפרשתן) לפרש מה שאמרו בנות צלפחד אבינו מת במדבר וכו', דלכאורה תיבת במדבר נראה כמיותר, דמאי נפק"מ לענין תביעתם וטענתם באיזה מקום מת אביהם, אך י"ל דאיתא בספרי, דכל המחלל שבת אינו נוטל חלק בארץ, דארץ ישראל ניתן להם בזכות השבת, והקשה לפי"ז הגאון הר"ר יהונתן זצ"ל, לפי"מ דאמרינן במסכת שבת (דף צ"ב:), מקושש זה צלפחד, א"כ חילל צלפחד את השבת ואין לו חלק בארץ, והאיך תבעו בנותיו חלקו בארץ והסכים הקב"ה לטענתם כדכתיב כן בנות צלפחד דוברות וגו', ואמאי הרי מחלל את השבת אין לו חלק בארץ, ועכצ"ל דהספרי ס"ל כהמדרש מובא במסכת ב"ב (דף קי"ט:) בתוס' ד"ה אפילו, דהמקושש לשם שמים נתכוון, שהיו אומרים ישראל כיון שנגזר עליהם שלא ליכנס לארץ ממעשה דהמרגלים שוב אינם מחויבים במצות עמד וחילל את השבת כדי שיהרג ויראו אחרים עיי"ש בתוס', וכן איתא בתרגום יהונתן ע"פ ויהיו בני

והקשה המהרש"א בחידושי אגדות במסכת ב"ב (דף ק"ט:), ויש שאלו איך חטא המקושש באיסור שבת לידע באיזה מיתה דנין, ותירץ, כיון שלא היה צריך למלאכה זו אלא כדי שיהרג וייראו אחרים, הוי ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו חופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה עיי"ש, ומבואר דהא דאמרינן דמקושש לשם שמים נתכוון א"ש אי ס"ל מלאכה שאצל"ג פטור, משא"כ אי ס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, ולפי"ז איכא חטא דחילול שבת ל"ש לומר דלשם שמים נתכוון, דא"כ היה לו לעבור על עבירה קלה ולא על עבירה חמורה דחילול שבת.

ובספר אהל תורה (הרה"ק מקצק ז"ל) כתב עה"פ ויקרב משה את משפטן לפני ה', דלכאורה יש להקשות הא השכל מחייב שאם אין בן אז הבת יורשת, והלא איתא במסכת שבת (דף פ"ז) דשלשה דברים עשה משה מדעתו, א"כ הו"ל לפסוק גם כאן מדעת עצמו, ולמה הוצרך להקריב את משפטן לפני ה', אך י"ל, דאיתא בדברי חז"ל, דנחלה בארץ ישראל תליא בשמירת שבת שהיא ג"כ נחלה בלי מצרים, ומקושש זה צלפחד היה מחלל שבת, ולכאורה אין לו חלק בארץ וכנ"ל, אכן איתא במדרש דמקושש לשם שמים נתכוון, וזהו אם באמת לשם שמים נתכוון, אבל למראה עיני בני אדם אכתי ספיקא איכא, ורק דקמיה שמיא גליא, ולכן ויקרב משה את משפטן לפי ה' היודע תעלומות אם התכוון לשם שמים עיי"ש.

מבואר מזה, דמשה נסתלק מדין של בנות צלפחד, אף דמשה ידע בעצמו שצלפחד נתכוון לשם שמים והו"ל מלאכה שאצל"ג, ואין דינו כמחלל שבת, אך כיון דאין לדיין אלא מה שעניו רואות, ולמראה בני אדם איכא ספיקא, דהלא ראו שהזחירוהו ע"פ עדים שלא יחלל את השבת ולא השגיח בדבריהם, ולכן הקריב את משפטן לפני ה' דהקב"ה יודע תעלומות, והוא ידון אותו אם יש לבנותיו חלק בארץ.

ובספר מעשה רוקח (פ' ויקהל פ"ב) כתב, דלכן אמרינן דמלשאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאמרינן במס' חגיגה (דף י"ג), הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש, ומעתה ר"י ור"ש דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת עיין במס' פסחים (דף כ"ח:) ובסנהדרין (דף ס"ג), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד עיין ברכות (דף כ"א:) וביבמות (דף ד') ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדור"ק (ח"ב סי' ס"א).

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ב), תניא, ר' נתן אומר בית שמאי אומרים שני זכרים ושתי נקיבות, ובית הלל אומרים זכר ונקיבה, א"ר הונא מ"ט דר' נתן אליבא דב"ש, דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל, הבל ואחותו קין ואחותו, וכתיב כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין, (אלמא תשלומין בעי ולא סגי בלא שני זכרים ושתי נקיבות), ורבנן אודיי הוא דקא מודית עיי"ש.

ובספר שושן עדות עמ"ס עדיות (פ"א מ"ג אות ג') כתב, דזה תליא בפלוגתא חכמים וריב"ב, דאיתא במסכת יבמות במתניתין (דף ס"ה:), האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, ואמרינן בגמ' (שב) מנה"מ, אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין דרכו של אשה לכבש, ופריך אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב עיי"ש, דאי ס"ל דנשים מצוות בפור', שפיר י"ל פ' הא דאמרה חוה כי שת לי אלקים דהוא לשון תשלומין כיון דהיתה מחויבת להשלים ולהוליד עוד זכר לקיים מצות פור', משא"כ אי ס"ל דאין אשה מצווה על פור' א"כ אין לפרש מ"ש כי שת מלשון תשלומין דהרי לא שייך לגבה ענין תשלומין כיון דפטורה מפור', ועכצ"ל דאודיי הוא דקא מודית, ועפי"ז כתב דגם לתנא דידן במתניתין בפלוגתא ב"ש וב"ה, דב"ש ס"ל שני זכרים, וב"ה ס"ל זכר ונקבה, י"ל נמי דנחלקו בזה, דב"ש סברי שני זכרים ילפי מחוה דאמרה כי שת וגו' דס"ל שלשון תשלומין הוא דאשה מצווה אפור', וב"ה לא ילפי מינה משום דס"ל דאינה לשון תשלומין כיון דפטורה מפור' עיי"ש.

וכתב בלקוטי סופר במצות פור' (דף ו' ע"ד מדרש"ס), דתלוי אי דרשינן סמוכין או לא, דטעמייהו דחכמים דאשה פטורה מפור' מבואר שם, משום דכתיב וכבשוה ודרכו של איש לכבש ואין דרכה של אשה לכבש, ודרשינן סמוכין דוכבשוה למה דכתיב לעיל מיניה פרו ורבו וגו' וילפינן דמצות פור' נוהג דומיא דוכבשוה, משא"כ ריב"ב ס"ל דלא דרשינן סמוכין ולא שייך ציווי דפור' לוכבשוה עיי"ש.

ובעשרה מאמרות כתב דלכן לא נכנס משה לא"י משום שלא קיים מצות פור', דמצות פור' הוא זכר ונקבה ולמשה לא היה רק שני זכרים עכ"ד, ועיין ביושב אהלים (דף ק"ד:) ובקולו של יעקב (דף ק"י:).

ובזה יבואר דברי המדרש, כשנסתלק משה מלדון בענין בנות צלפחד, דס"ל דשמא צלפחד לא היה מחלל שבת הואיל ועשה לשם שמים והו"ל מלאכה שאצל"ג, ולא רצה להכריע הדין עפ"י מחשבת האדם, והיינו דס"ל מלאכה שאצל"ג פטור ומשום דדרשינן סמוכין, ומעתה דרשינן סמוכין ומלאו את הארץ וכבשוה דנשים פטורות ממצות פור', ולפי"ז מצות פור' הוא זכר ונקבה, ונמצא לפי"ז דמשה לא קיים מצות פור', או א"ל הקב"ה דמעתה מדיני אין אתה מסתלק, כיון דלא קיימת מצות פור', ולכן לא תכנס לארץ ישראל, אלא עלה על הר העברים הזה ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפ"מ ש"כ בתורת משה להחת"ס (בפרשת) ד"ה ויקרב משה את משפטן לפני ה' וגו' כן בנות צלפחד דוברות וז"ל, הנה הרמב"ן עה"פ והוא לא היה בתוך העדה וגו' כתב וז"ל, ודעתי בדרך הפשט, שאמרו ככה בעבור שחשבו שמה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר, שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו, וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר משה המתלוננים האלו לא יזכרו ולא יפקדו, על כן הקדימו לא היה בעדת קרח, משו"ה ויקרב משה את משפטן לפני ה' לסלק עצמו מן הדין שחושדין אותו בו עיי"ש, וצ"ל דאע"ג דאמרו חז"ל במסכת ב"ב (דף ק"ט) שמרע"ה היה מסופק אי ארץ ישראל מוחזקת כבר ונטולת חלק בכורה, והיה ספקו בדרשה ונתתי אותה לכם מורשה, מ"מ י"ל גם משרע"ה היה בקי לדרוש הפסוק לאמיתו, אלא שלא רצה להוציא הדין לאמיתו שלא יחשדוהו, אלא לפי"ז לא שיחשדו אותו בנות צלפחד, שהרי ידע לדרוש כנ"ל ויצא הדין לטובתם שיטלו ג' חלקים, אלא בהיפוך שהשבתים יחשדוהו שדרש כן לטובתם של בנות צלפחד להוציא עצמו מחשד, אבל לעולם אין הדין כן, ע"כ ויקרב משפטן לפני ה' עכ"ל.

ובספר שדי חמד (מערכת ח' כלל נ"ג) הביא דנחלקו קמאי אי ענין חשד הוא מה"ת, והביאו מהא דאיתא במסכת שבת (דף כ"א), מנא תימא דחיישינן לחשדא, דתניא אמר ר' שמעון בשביל ד' דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדיהו וכו' ומפני החשד, והיינו שהעוברים ושבים לא יהא אומרים שלא הניח פאה, הרי דמן התורה חיישינן לחשדא עיי"ש, ובתורת כהנים פרשת קדושים (פ"א) הביא נמי הך ברייתא וכן היה ר' שמעון אומר בשביל ד' דברים אמרו לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדיהו וכו' ומפני מראית העין וכו', כיצד, שלא יהיו העוברים והשבים אומרים ראו היאך קצר איש פלוני את שדהו ולא הניח פאה לעניים וכו' עיי"ש, וכתב הראב"ד וכן כתב הר"ש משאנן דר' שמעון לשיטתו דס"ל דדרשינן טעמא דקרא ומשו"ה קדריש הני טעמא למצות פאה, ועיין במג"א (סי' רמ"ד סק"ו וסק"ח) דענין חשד ומראית עין שוין זה לזה לענין רבים עיי"ש, ולפי"ז י"ל דזה אי חיישינן לחשדא תליא אי דרשינן טעמא דקרא, דאי דרשינן טעמא דקרא אז י"ל דלכך אמרה תורה ליתן פאה בסוף שדיהו מפני מראית עין וחשד, משא"כ אי לא דרשינן טעמא דקרא אז אמרינן דמה"ת לא חיישינן לחשדא ומראית עין.

ובס' כסף נבחר (פ' בחקתי) ד"ה משה לא מצא בי כתב וז"ל, איתא במפ' דחטא של משה היה במה שהכה את הסלע, כי היה חקוק עליו שם המפורש ומעל בהקדש, ומה פעולה עשה שהוציא מים לשותות, ואף על גב דלגבי מעילה כתיב ואיש כי יאכל קודש בשגגה דוקא אכילה, אלא צריך לומר דשתיה בכלל אכילה עיי"ש.

והנה הא דשתיה בכלל אכילה, איתא בירושלמי מס' שבועות (פרק ג' ה"א), דילפינן מהא דכתיב בוידוי מעשר לא אכלתי באוני ממנו והרי קיי"ל דאונן אסור אפילו בשתיה ולמה אמר קרא לא "אכלתי" אלא

ודאי דשתיה בכלל אכילה עיי"ש, וכתב בספר עבודת הלויים עמ"ס שבועות (דף כ"ג), דהא דילפינן מהך קרא הוא רק למ"ד דדרשינן טעמא דקרא, דבאמת יש לעיין דמנלן ללמוד דשתיה בכלל אכילה, דילמא באמת מותר שתיה לאונן, ולכן אמר קרא לא אכלתי, ומהיכי תיתי דשתיה בכלל אכילה, וצ"ל דכיון דהטעם שאסור לאונן לאכול מעשר וקדשים איתא בס' החינוך (מצוה תר"ח) דהוא משום שאכילת מעשר וקדשים צריך שיהיה בשמחה, וא"א לאונן לשמוח ולכן אסור לו לאכול, וטעם זה שייך גם בשתיה, דגם השתיה צריך שיהיה בשמחה, וא"כ זה ודאי דשתיה ג"כ אסור, ואעפ"כ אמר קרא "לא אכלתי" וע"כ דשתיה בכלל אכילה, אמנם כ"ז אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא ולכן מוכרח דשתיה אסור, ושפיר ילפינן דשתיה בכלל אכילה, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, אין ראייה דלעולם י"ל דשתיה מותר לאונן, ולכן אמר קרא לא אכלתי, ואין ראייה דשתיה בכלל אכילה עכ"ד עיי"ש, מבואר מזה דהא דשתיה הוא בכלל אכילה הוא רק למ"ד דדרשינן טעמא דקרא.

והשתא יבואר דברי המדרש, כאשר נסתלק משה ממשפט בנות צלפחד מטעם ההחמיר על עצמו שלא יחשדוהו, דס"ל דאסור להביא את עצמו לידי חשד, כדחזינן מהא דצריכין להניח פאה בסוף השדה, ומינה דדרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז י"ל שתיה הוא בכלל אכילה, על כן נתעורר עליו הדין וא"ל הקב"ה מדיני אין אתה מסתלק, ועלה אל הר העברים הזה ודר"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא במגלה עמוקות (סוף אופן קצ"א), דהטעם שנענש משה רבינו ולא זכה ליכנס לא"י, בשביל חטא דמכירת יוסף, כיון דעיקר הגורם במכירת יוסף היה לוי כדאיתא בילקוט (רמז קצ"ח), ומשה בא משבט לוי, ולכן אמר לו הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, רב הוא יוסף הצדיק, חטא מכירתו בכסף הוא שלך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, ורמז לו חטא מכירת יוסף בדבר הזה דייקא דכתיב גבי מכירת יוסף נסעו מזה עיי"ש, [ועיין בשער החצר (סי' תל"ז) שכתב דאע"ג דגם שמעון היה בעצת המכירה עם לוי, מ"מ משמעון כבר נפרע ממנו יוסף בעצמו, כמו שנאמר ויקח מאתם את שמעון וגו' ולוי לא נענש עוד ע"ז, לכן נענש מרע"ה שלא נכנס לא"י עיי"ש].

והנה כתבו המפ' דמה שנחלקו שבטי י-ה על יוסף ויקנאו בו אחיו על שעשה לו אביו כחונת פסים, דלא עלתה על דעתם לחלוק עליו על שתי סלעים כלי מילת שעשה לו יעקב, חס מלהזכיר, אלא כיון שעד שלא נבנה המשכן היתה עבודה בבכורות ויעקב זכה בבכורה כשקנאה מעשיו, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף ועל כן הלבישו כחונת פסים שהם בגדי כהונה, וכן איתא בידי משה על המדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד-ט"ז) בשם הזוה"ק שיוסף לבש ד' בגדים כנגד ד' בגדי כהונה עיי"ש, ולכן הרע לשבטים על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, ומה"ט נחלקו עליו.

לפי שבן נח מצווה על העוברין ומתיירא פרעה שלא לעשות כזאת לעבור על דבר שנצטוו, ולכן קרא למילדות העבריות, ואיתא בגמ' דסנהדרין (שם), מנ"ל דב"נ מצווה על העוברין דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך, אך כבראשית רבה (פרשה ל"ד-י"ד) איתא כמה דרשות על הא דשופך דם האדם וגו', וחד דרשא שופך דם האדם באדם ע"י משלח, דמו ישפך השליח, ולכאורה קשה למ"ל קרא ע"ז הרי סברא הוא דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, אך לכאורה מוכח דליתא לסברא זה, דאל"כ אמאי נתקלל הנחש היה לו לטעון דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, וכדאיתא במסכת סנהדרין (דף כ"ט) באמת הרבה טענות היה לו לנחש לטעון, אבל כל זה הוא אי ס"ל דדו פרצופין נבראו, וא"כ חוה נבראת בפעם אחת עם האדם, וגם היא שמעה הצווי שלא לאכול מעץ הדעת, ושייך לומר דברי הרב ודברי התלמיד וכו', אבל אי ס"ל דחוה מצלע נבראת וזה היה מעשה אחר ציווי של הקב"ה דמעץ הדעת לא תאכלו, וכתב המתנות כהונה (ב"ד י"ט-ג) דבאמת הא דאמרה חוה והוסיפה נגיעה לאיסור, דאדה"ר עשה לה גדר וסייג ואמר לה שגם הנגיעה אסור מפי הקב"ה, וא"כ כשראתה חוה שנגעה ולא מתה, סברה ששקר ענה בה אדם והקב"ה לא צוה כלל שלא לאכול מעץ הדעת, ולכן אכלה שהיא היתה שוגג, ובשוגג בודאי המשלח חייב, ולכן נענש הנחש, ולעולם י"ל דאמרינן האי סברא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, משא"כ אי ס"ל דדו פרצופין נבראו וכנ"ל, ונמצא לפי"ז דלמ"ד דמצלע נבראת שפיר י"ל דאמרינן האי סברא דדברי הרב וכו' ולא איצטריך קרא דשופך דם האדם דהשליח חייב, וע"כ קאי לאורי דב"נ מצווה על העוברין עכ"ד.

ואיתא במסכת בבא בתרא (דף ק"ט), אמר ר' חידקא, שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא, וכך היה ר' שמעון השקמוני אומר, יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן, אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה אם לאו וכו', ואי ס"ד ארץ ישראל מוחזקת מאי קא מסתפקא ליה, ומשני היא גופא (אי ארץ ישראל הוי מוחזקת או לא) קא מסתפקא ליה עיי"ש.

וכתב בספר קולו של יעקב (בפרשתו) בשם ספר לקט יוסף ומובא דבריו בספר מטעם המלך (ח"ה סי' תרל"ט) הטעם דמשה סילק עצמו מבנות צלפחד, לפי שהם רצו ליטול פי שנים חלק בכורה, דהרי צלפחד היה בכור, ומשה היה ס"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, וא"כ הו"ל רק ראוי, ובכור אינו נוטל פי שנים בראוי כבמוחזק, ואם היה דוחה את תביעתן ואומר שאין מגיע להן, היו חושדים אותו דמחמת שנאה קאמר להו הכי, וז"ל הזוה"ק, ובגין דחב במדבר במלולא לגבי משה, חשיבו דמשה אנטיר דבבו, ובגין כך קריבו לקמיה דמשה ואלעזר וכל הנשיאין וכל רישי אבהן, ולא מללו עם משה אלא לקמייהו, בגין דקניאו קנאה מיניה עכ"ל, הרי שבנות צלפחד חששו שינטור משה להם איבת אביהם, ולכן לא רצה לפסוק להם ונסתלק מדינן עכ"ד.

ולכאורה הרי שפיר עביד יעקב ליתן הבכורה ליוסף, דכיון שירד ראובן מאותה איצטלא כדכתיב בפרשת ויחי (פרשה מ"ט-ד) פחוז כמים אל תותר וכתיב בדברי הימים א' (פרשה ה-א) ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף וגו', היה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה שהרי היה בכור לאמו רחל שהיתה עקרת הבית.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (בהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא, ר"ש בן אלעזר אומר, מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלבון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש.

והרמב"ן עה"ת בראשית (ל"ה-כ"ב) כתב, ועל דרך הפשט יתכן, שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים, ולא פחד מאמו כי זקנה היתה, ואולי מתה זלפה, או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה, ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה עכ"ד.

וכתב בספר תפארת צבי (דף י"ג), דחטא של ראובן היה מה שבלבל יצועי אביו וביטל פריה ורביה, דהוי כאלו שופך דמים, דאי משום מצות ביטול פריה ורביה לחוד לא חטא כלל, דהא לכל הדיעות במסכת יבמות (דף ס"א) כבר קיים יעקב מצות פו"ר, אלא דחטא משום דראוי לצאת ממנו עוד בנים והוה כאלו שופך דם, אך זהו רק אליבא דר' ישמעאל דס"ל במסכת סנהדרין (דף י"ג) דב"נ חייב על העוברין, דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך, איזהו אדם שהוא באדם הוה אומר זה עובר שבמעו אמו, א"כ ראינו אף שהולד לא היה עדיין בעולם הוי כמו שיצא בעולם, כמו דמציינו גבי קין דכתיב דמי אחיך צועקים אלי ודרשו חז"ל דמו ודם זרעותיו, משום דהיה ראוי לצאת ממנו בנים, א"כ בנידן דידן נמי בגורם ביטול פו"ר הוה כמו שופך דמים על עתיד הראוי לצאת בנים, אך במדרש רבה (פרשה ל"ד-י"ד) איתא, שופך דם האדם דמו ישפך, על ידי שליח (השולח שליח להרוג חבירו השולח חייב דב"נ אמרינן יש שליח לדבר עבירה) עיי"ש, א"כ לא קאי הקרא שופך דם האדם על העוברין, ולא חטא ראובן במעשה בלהה, די"ל דלא הוה שפיכת דם רק היכא דקטל בר קיימא שהוא כבר בעולם עיי"ש.

ובספר חוט המשולש פרשת שמות (שער הקטן) הביא מש"כ המהרש"א מסכת סנהדרין (דף נ"ג), דלמה בעצה של הבה נתחכמה קרא למילדות העבריות ולא להמילדות המצריות,

ד) עוי"ל עפ"י הנ"ל, שנענש משה רבינו ולא זכה ליכנס לא"י, בשביל חטא דמכירת יוסף, והבאנו מש"כ המפ' דלכן נחלקו שבטי י-ה על יוסף ויקנאו בו אחיו על שעשה לו אביו כתונת פסים, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף, כיון שירד ראובן מאותה איצטלא במעשה בלהה, ועל כן הליבש ליוסף כתונת פסים שהם בגדי כהונה, והרע לשבטים על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, ומה"ט נחלקו עליו.

ואיתא במסכת מגילה (דף י"ח), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל עיי"ש.

אמנם בב"ר וישלח (פרשה ע"ט-ה) איתא, אמר ריש לקיש, ויקרא לו אל אלקי ישראל, אמר אתה אלו"ה בעליונים ואני אלו"ה בתחתונים, ר' הונא בשם ריש לקיש אמר, אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך, מחר בתך יוצאה ומתענה הה"ד ותצא דינה בת לאה עיי"ש, ועיין בילקוט הגרשוני ח"ה בהשמטות שכתב, דאי דרשינן סמוכין בכה"ת, מסתבר טפי לדרוש כר"ל שיעקב קרא לעצמו אל דבזה מובן הסמיכות של ותצא דינה בת לאה עיי"ש, מבואר מזה דאי דרשינן סמוכין אז אמרינן דיעקב בעצמו קרא לו אל.

ובשו"ת תרומת הדשן (כתבים ופסקים סי' ק"ב) הביא חקירת הקדמונים, אשת אליהו לכי עלה אליהו למרום מהו שתהא מותרת, והשיב דלפיי"מ דאמרינן במסכת נדה (דף ע' ע"ב) מת מטמא ואין נציב מלח מטמאה, מת מטמא ואין חי מטמאה, הי"ז אמרינן בזה אשת רעהו אסרה תורה ולא אשת מלאך שכולו רוחני ולא גופני עיי"ש, ועיין באבן העזר בבית שמואל (סי' י"ז סק"א), ובסדר משנה בה' יסודי התורה (פרק ט'), ובשו"ת נטע שעשועים (שליסעל סי' א' אות ו', ובסופו זה דבר השמטה דף קע"ה) מש"כ בזה, ולפיי"ז למ"ד דיעקב אבינו נקרא א-ל, וי"ל דאשת רעהו אסרה תורה ולא אשת מלאך, א"כ לא חטא ראובן במעשה בלהה, ועיין בספר אלפי יהודה (פ' וישב).

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכאשר נסתלק משה מלדון בענין בנות צלפחד, דס"ל דשמא צלפחד לא היה מחלל שבת הואיל ועשה לשם שמים והו"ל מלאכה שאצל"ג, ולא רצה להכריע הדין עפ"י מחשבת האדם, והיינו דס"ל מלאכה שאצל"ג פטור ומשום דדרשינן סמוכין, ולפיי"ז יעקב בעצמו קרא לו אל, ולפיי"ז חטא ראובן במעשה בלהה, ולכן ניטלה הבכורה ממנו וניתנה ליוסף, ולא צדקו השבטים במה שמכרו את יוסף, ולכן אמר לו הקב"ה מדיני אין אתה מסתלק, כיון שמכרו את יוסף שלא כדין, ולכן עלה אל הר העברים הזה ודר"ק.

ואיתא במס' ב"ב (ק"ט): דבנות צלפחד היו מסופקין בזה אי א"י מוחזקת מאבותינו או לא, אם מה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, הפי' דהוא ירושה להם מאבותיהם, או מורישינן ואינם יורשינן ואינה מוחזקת עיי"ש, והקשה בס' צידה לדרך דלכאורה מה ספק יש בזה, דהרי מוכרח דהפי' של מורשה הוא דירושה היא להם דהרי כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ושם ודאי לא שייך לפרש מורישינן ואינם יורשינן וא"כ ע"כ דפי' מורשה היינו ירושה, ותירץ דשם דרשינן אל תיקרי מורשה אלא מאורסה כדאיתא בפסחים (מ"ט) ולכן אין ראייה משם.

וכתב בס' בגדי אהרן (פ' בראשית), דזה שייך רק למ"ד יש אם למקרא, ואזלינן בתר הקרי ולכן י"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, אבל אי ס"ל יש אם למסורת א"כ ע"כ דפי' תיבת מורשה הוא דירושה היא להם, ושפיר מוכח דא"י מוחזקת מאבותינו עיי"ש, וכ"כ בספר משען המים עה"ת (פ' אמור), ולפיי"ז נמצא דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראייה דא"י מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישינן ואינם יורשינן, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דא"י מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה וגו'.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קא חזינן דמזקא (שמזקא) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלו לשנים ועשה מן האחד חוה) שנאמר אחר וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ד), דזה תליא אי יש אם למקרא או למסורת, דהכתיב הוא בשני יודי"ן וייצר, משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודי"ן אז יש לדרוש דהוה ב' יצירות ודו פרצופין נבראו, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד אז אמרינן דמצלע נבראת עכ"ד.

ובזה יבואר לנכון, דכאשר נסתלק משה מדינן של בנות צלפחד, משום דס"ל ארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, והיינו דמה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה היינו דמורישינן ואינן יורשינן, והא דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו' דרשינן מאורסה, דיש אם למקרא, ולפיי"ז ס"ל חוה מצלע נבראת, וקרא דשופך דם האדם וגו' קאי לאורי דב"נ מצווה על העוברין, ונמצא דהו"ל חטא ביד ראובן, ומה"ט נמנע ממנו הבכורה וניתנה ליוסף, ולא צדקו השבטים במה שמכרו את יוסף, אז א"ל הקב"ה מדיני אין אתה מסתלק, כיון דכשלא כדין ציערו ומכרו את יוסף, ולכן לא תכנס לארץ ישראל אלא עלה אל הר העברים הזה ודר"ק.

ה) עוי"ל, ואיתא במפרשים דהטעם דמשה לא נכנס לארץ ישראל משום ששיבר הלוחות [עייני בלקט יוסף (ערך משה אות ל"ד) ובעיר דוד (אות ת"י)] הביא זה בשם מדרש].

אמנם הקשו ע"ז דהא מבואר במסכת שבת (דף פ"ג) הטעם דמשה שיבר הלוחות, שדרש ק"ו, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עיי"ש, ולפי"ז שפיר עבד משרע"ה בשבירת הלוחות, ואמאי נענש ע"ז שלא יכנס לא"י, אך כתבו התוס' (ד"ה ומה פסח) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מלידתן להם התורה ולהחזירם בתשובה עיי"ש, ולפי"ז חטא במה ששיבר הלוחות ולכן נענש שלא יכנס משום זה לא"י.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמ"ג) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ג) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה עיי"ש, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ה) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ד), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ג), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ופירש"י (פסחים דף מ"ה) בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתני עשה (דואכלו אותם וכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני, אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

ובספר עין פנים לתורה (אות מ"ט) כתב, דלכאורה קשה מאי פריך הש"ס דנימא עשה דוחה ל"ת, הא לא הוי בעידנא, דקדושת הקודש הכשר נסתלק מיד בגרון וכסברת התוס' במסכת מנחות (דף ס"ט) ד"ה דבלע, ואילו איסור הקודש הפסול ישנו גם במעיים, ולפי"ז י"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, אך בחידושי במק"א כתבתי, דסברת התוס' מנחות הנ"ל דאע"ג דבליעה אינה עושה עיכול ואכתי חשיב אוכל עכ"ז בתרומה הקדושה מתחללת ומסתלקת ע"י הבליעה, דבר זה תלוי בפלוגתת דאמוראי במסכת נדרים (דף כ"ט) אי קדושת הגוף פקעה בכדי או לא עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דקדושת הגוף לא פקעה בכדי, וא"כ אין קדושת הקודש הכשר מסתלק בגרון רק ישנו גם במעיים, וא"כ הוי שפיר בעידנא ושפיר פריך הש"ס נימא עשה דוחה ל"ת, וע"כ מוכח מאן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, משא"כ אי ס"ל דקדושת הגוף פקעה בכדי, א"כ י"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דכאן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דלא הוי בעידנא.

וכתב בספר קדושה משולשת (קדושה א' אות ה) וז"ל, דלמ"ד בכל דוכתי דקדושה הראשונה לא קדשה לעתיד לבא, לאו דוקא בשביל החורבן של האומות רק כל היכא דהדבר נתבטל ונחרב מעבודתו כגון שעבר איזה זמן מהזמנים שלא נתעבד בהו הקדושה או פרחה הקדושה מהם, ומאן דסובר קדשה לעתיד לבוא הוא סובר דקדושה אינה על זמן וכל שחלה על דבר אחד איזה קדושה אותה הקדושה היא עולמית ולא נפקעו אף אם יעמדו ימים רבים בלי עבודת הקדושה, וכמו דמצינו בכמה דוכתי דקדושת הגוף לא פקעה בכדי עכ"ל עיי"ש.

וכתב בספר הדרת מרדכי (דף ט) ובספר חסד לאברהם (פרשת אחרי) דאי ס"ל דא"י הוא מוחזקת מאבותינו ונתקדש מהאבות, אז אמרינן דקדושה ראשונה קדשה גם לעתיד, אבל אי ס"ל דאינה מוחזקת מאבותינו, אז אמרינן דקדשה לשעתה ולא לעתיד לבוא עכ"ל.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דאמר ליה הקב"ה למשה דדייקא משום שסלקת עצמך מלדון את בנות צלפחד מכך יצא הדין שלא תיכנס לארץ, וז"ש לו הקב"ה, מדינן של בנות צלפחד אתה מסתלק, והיינו כדי שלא יאמרו דדנת אותן מתוך שנאה, דסבירא לך דאין להם חלק בכורה כיון דאר"י הוי ראוי דאינה מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, וס"ל קדושת הגוף פקעה בכדי, ומעתה י"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דכאן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דלא הוי בעידנא, ולפי"ז לא היה לך לשבור הלוחות, ובשביל זה נגזר עליך שלא תיכנס לארץ ישראל, ומעתה מלפני אי אתה מסתלק, ולכן עלה אל הר העברים ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com